

อุปกรณ์การทำผ้าบาติกจากแป้งหัวบอน

โดย

นายรัตนพล มงคลรัตนาสีทธิ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จรรยา คล้ายจ้อย
ดร.เกษม มานะรุ่งวิทย์
นายณัฐดนัย รุ่งเรืองกิจไกร
นางสาวลัดดาวัลย์ จิวอิน
นางสาวภัทราวดี คชาชาติ

คณะอุตสาหกรรมสิ่งทอและออกแบบแฟชั่น
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

ชุดอุปกรณ์การทำผ้าบาติกจากแป้งหับบอน

Batik Kit from Flour of Wild Taro Corm

(1) สารก้นสีจากแป้งหับบอนสำหรับทำผ้าบาติก

แป้งบอนจะได้มาจากส่วนของหับบอน ซึ่งบอนเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามแหล่งน้ำต่างๆ พบได้ทุกภูมิภาคในประเทศไทย โดยทั่วไปแล้วจะมีการนำก้านบอนไปทำอาหาร สำหรับหับบอนซึ่งขึ้นอยู่ใต้ดินยังไม่มีนำไปใช้ประโยชน์มากนัก ซึ่งหับบอนนั้นจะมีแป้งอยู่ในปริมาณมาก และมีสารที่ก่อให้เกิดการคัน (สารแคลเซียมออกซาลेट) ซึ่งเป็นผลึกรูปเข็มทำให้เกิดความระคายเคืองต่อเยื่ออ่อน เช่น เยื่อช่องปากและในลำคอ เป็นต้น ดังนั้นจึงไม่มีการนำมาใช้ประโยชน์ เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดและสร้างมูลค่าให้กับหับบอน จึงได้นำแป้งจากหับบอน มาประยุกต์ใช้สำหรับเป็นสารก้นสีเพื่อใช้สำหรับงานบาติก โดยมีการตัดแปรแป้งบอนซึ่งตามปกติจะไม่ละลายในน้ำ ให้อยู่ในรูปที่สามารถละลายน้ำได้ด้วยกระบวนการทางเคมี แป้งของหับบอนที่อยู่ในรูปที่สามารถละลายน้ำและพร้อมใช้งานสำหรับการกั้นลวดลายสำหรับทำผ้าบาติก โดยใช้แทนเทียนไขหรือขี้ผึ้งได้ดีมาก กรณีที่ใช้เทียนไขหรือขี้ผึ้งสำหรับทำผ้าบาติกจะต้องใช้ความร้อนในการละลายเทียนไขหรือขี้ผึ้งเพื่อใช้ในการกั้นลวดลายและเมื่อต้องการล้างเทียนไขหรือขี้ผึ้งออกจากผืนผ้าก็จะต้องใช้ความร้อนจากน้ำร้อนเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อให้ขี้ผึ้งหรือเทียนไขละลายออกไปซึ่งเทียนไขที่ถูกกำจัดให้หลุดออกมาจะส่งผลให้ทอระบายน้ำเกิดการอุดตันได้ ในขณะที่ใช้แป้งของหับบอนตัดแปรที่สามารถละลายน้ำได้นั้นไม่ต้องใช้ความร้อนใดๆ ทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการเขียนลวดลายเพื่อกั้นลาย และตอนกำจัดแป้งบอนออกจากผืนผ้า ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จึงได้มีการประดิษฐ์คิดค้น และเพิ่มมูลค่าสารก้นสีจากแป้งจากหับบอน สำหรับทำผ้าบาติก

(2) ชุดอุปกรณ์การทำผ้าบาติกจากแป้งหับบอน

ในการทำบาติกแบบใช้เทียนไขหรือขี้ผึ้งจำเป็นต้องใช้ความร้อนในการละลายเทียนไขหรือขี้ผึ้งตลอดเวลา จากนั้นจึงใช้จันทิงตักเทียนไขที่ละลายแล้วมาเขียนลวดลายสำหรับกั้นสีตามที่ต้องการ และดำเนินการเพนท์สีและฉีกสีตามลำดับ โดยขั้นตอนสุดท้ายจะต้องนำผ้าที่ผ่านการเพนท์สีไปดำเนินการต้มให้ความร้อนเพื่อลอกเอาเทียนไขหรือขี้ผึ้งที่เป็นตัวกั้นสีออกไป จากกระบวนการผลิตผ้าบาติกจะสังเกตได้ว่ายังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ กล่าวคือ การทำผ้าบาติกนั้นผู้ที่ลงมือทำจะต้องระมัดระวังในเรื่องความร้อนจากเทียนไขซึ่งอาจจะลวกมือหรือก่อให้เกิดอันตรายได้ในระหว่างการทำผ้าบาติก ดังนั้นเด็กเล็กๆ ระดับอนุบาลไม่สามารถทำได้ ดังนั้นจึงได้ประดิษฐ์ชุดอุปกรณ์การทำผ้าบาติก ชุดอุปกรณ์ชุดนี้มีลักษณะเป็นกล่องไม้หรือกล่องกระดาษสีเหลี่ยมผืนผ้าภายในบรรจุวัสดุ อุปกรณ์ สารเคมี สำหรับทำผ้าบาติก ซึ่งประกอบไปด้วย เฟรมหรือไม้กรอบสำหรับขึงผ้าที่ถอดประกอบได้ ขวดบรรจุสารก้นสีจากแป้งหับบอน ขวดบรรจุสีสำหรับเพนท์ ขวดบรรจุ

สารผนึกสี สำหรับเขียนลวดลาย เข็มกลัด พู่กัน การประดิษฐ์ชุดอุปกรณ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสะดวกในการใช้งานสามารถนำไปใช้งานได้ทุกที่

(3) ชุดทำผ้าบาติกจากแป้งหัวบอน

ชุดทำผ้าบาติกจากแป้งของหัวบอน มีขนาดความกว้าง x ความยาว x ความสูง เป็น 8.5 x 49 x 9.5 เซ็นติเมตร มีลักษณะดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ชุดทำผ้าบาติกจากแป้งหัวบอน

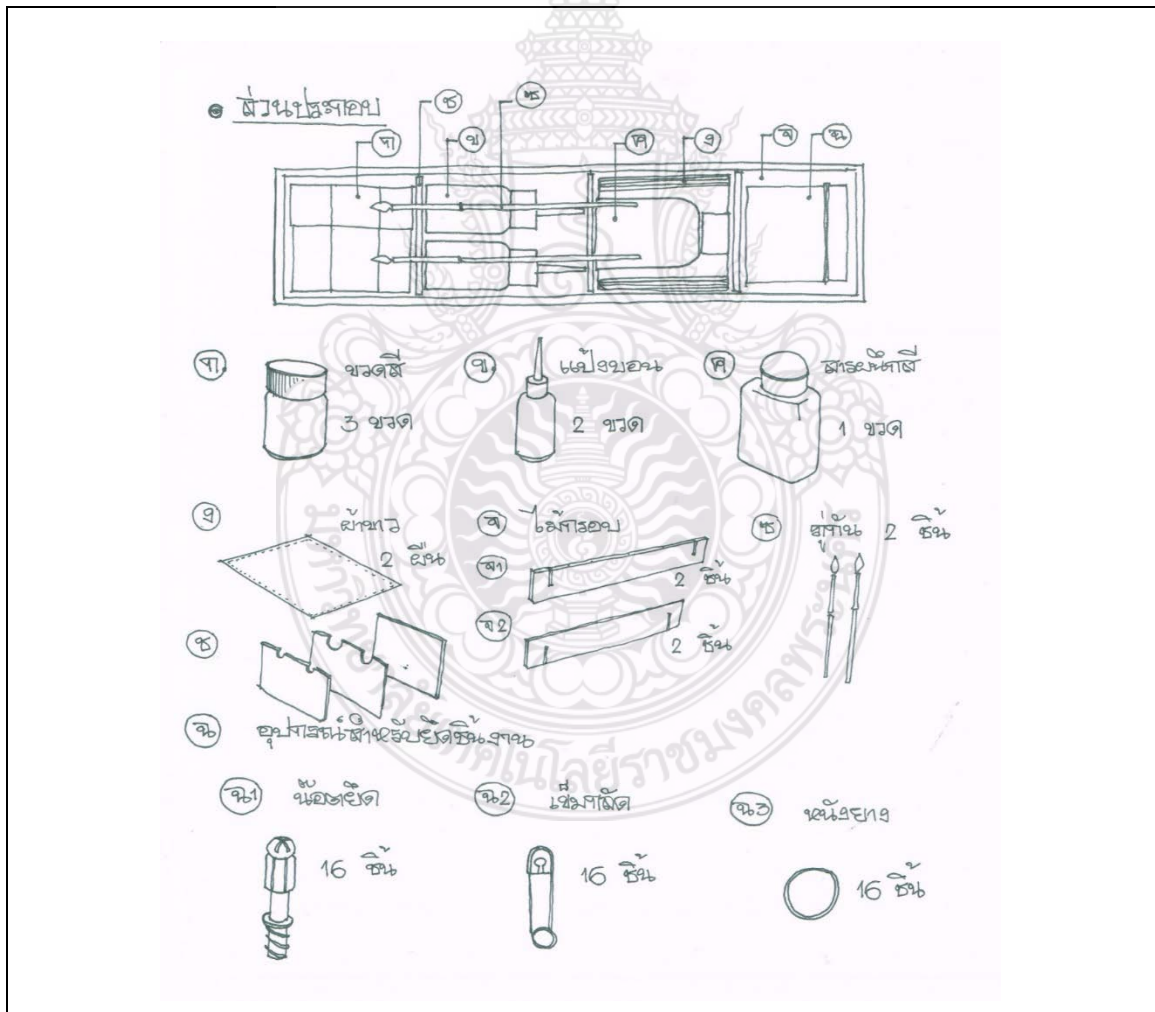
ส่วนประกอบของชุดอุปกรณ์การทำผ้าบาติกจากแป้งหัวบอน นี้แสดงได้ดังภาพที่ 2 ชุดอุปกรณ์ดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นกล่องไม้ ซึ่งทำมาจากไม้ยางพารา หรือกล่องกระดาษรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยมีขนาดความกว้าง x ความยาว x ความสูง เป็น 8.5 x 49 x 9.5 เซ็นติเมตร ซึ่งภายในกล่องประกอบไปด้วย

- ขวดใส่สีสำหรับเพนท์ 3 ขวด (ก) ประกอบไปด้วยขวดสีแดง สีน้ำเงิน และสีเหลือง อย่างละ 1 ขวด
- ขวดใส่สารกันสีจากแป้งหัวบอน 2 ขวด (ข)
- ขวดใส่สารผนึกสี 1 ขวด (ค)
- ผ้าขาว 2 ชิ้น (ง)
- เฟรมหรือไม้กรอบถอดประกอบ (จ) ซึ่งประกอบไปด้วย แผ่นไม้ตามความกว้าง 2 ชิ้น (จ1) และ แผ่นไม้ตามความยาว 2 ชิ้น (จ2) ซึ่งแผ่นไม้ทั้งหมดจะมีการบากร่องไว้ที่ปลายทั้งสองข้าง
- อุปกรณ์สำหรับยัดชิ้นงาน (ฉ) ซึ่งประกอบไปด้วย สกรู หรือน็อตยัด 16 ชิ้น (ฉ1) เข็มกลัด 16 ชิ้น (ฉ2) และ หนี้งยางหรือยางวง 16 ชิ้น (ฉ3)
- ไม้สำหรับกั้นช่องและวางพู่กัน (ช)
- พู่กัน 2 อัน (ซ)

วิธีการประกอบเฟรมหรือไม้กรอบเพื่อใช้ชิงผ้า แสดงได้ภาพที่ 3 แสดงประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน

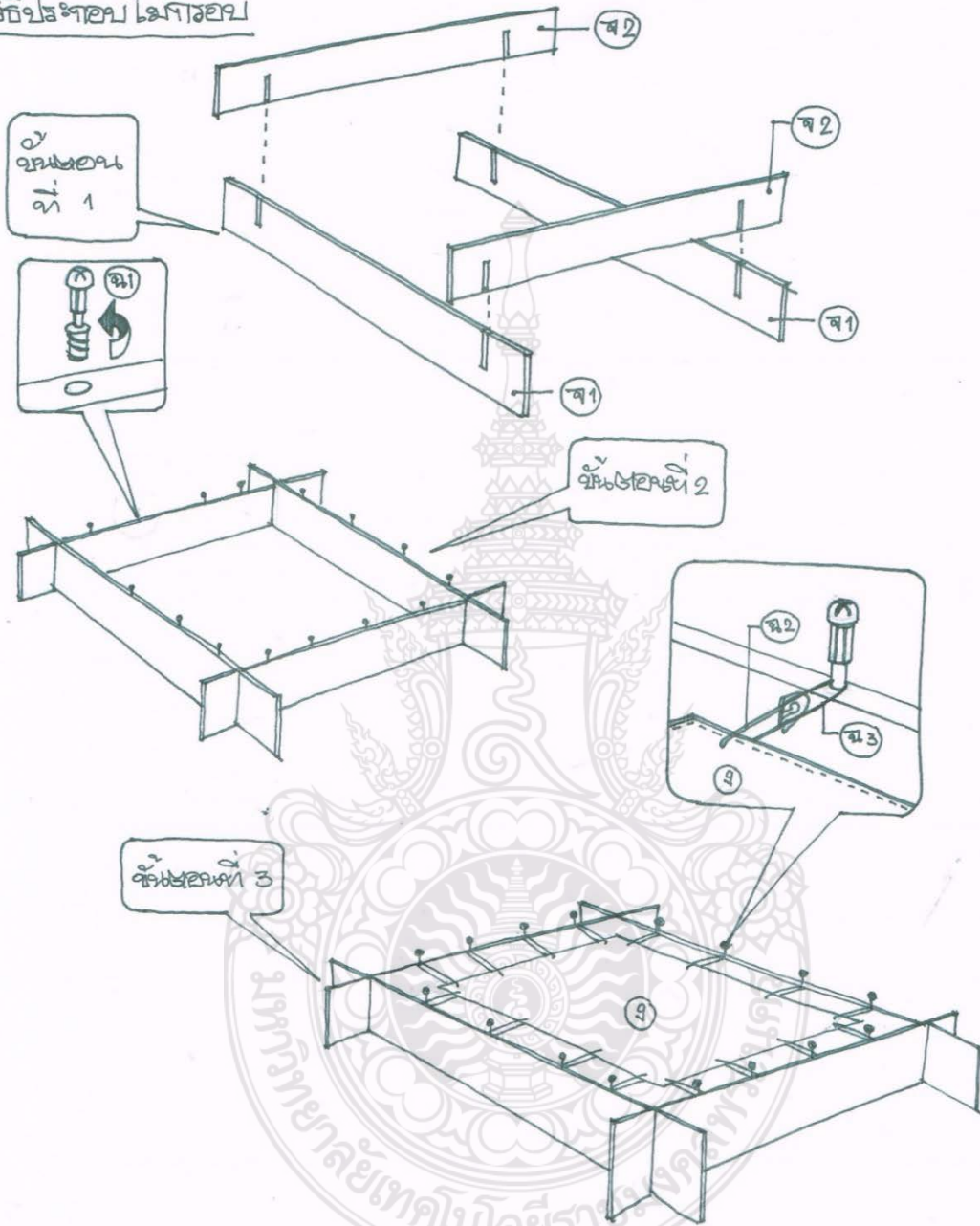
ดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 นำไม้กรอบ ทั้ง 4 แผ่น (จ1 และ จ2) ที่มีการบากร่องไว้ทั้งสองด้านมาประกอบเข้าด้วยกันโดยใส่ให้ตรงร่อง
- ขั้นตอนที่ 2 นำสกรู (ฉ1) ใส่ลงในช่องของไม้กรอบทั้ง 16 ช่อง
- ขั้นตอนที่ 3 นำยางวง (ฉ3) สวมเข้ากับเข็มกลัด จากนั้นใช้เข็มกลัดทำการกลัดปลายผ้า และดึงยางวงสวมเข้ากับสกรู ทำลักษณะนี้ทั้ง 16 ตำแหน่ง ทั้งนี้เพื่อให้ผ้าตั้ง

ภาพที่ 2 ส่วนประกอบของชุดทำผ้าบาติกจากแป้งหัวบอน

วิธีประกอบไม้กรอบ

ภาพที่ 3 วิธีการประกอบเฟรมหรือไม้กรอบเพื่อใช้ชิงผ้า

ลักษณะเด่นของผลงานสร้างสรรค์

ที่มาและแนวคิดของผลงาน

จากการที่คณะผู้วิจัยได้รับทุนวิจัยงบประมาณแผ่นดิน เรื่อง “การพัฒนาสารกันสีจากแป้งที่ได้จากหัวบอน เพื่อใช้ในการพิมพ์ย้อมผ้าแบบรีซีสต์” (Project ID137584) และได้นำผลงานวิจัยที่ได้ไปดำเนินการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน นักศึกษาและคนทั่วไป และจากผลการถ่ายทอดงานวิจัยพบปัญหาการทำผ้าบาติกโดยใช้แป้งจากหัวบอนเป็นสารกันสีแทนเทียนไขกล่าวคือ ในการทำผ้าบาติกจากแป้งหัวบอนจะต้องนำแป้งมาผ่านกระบวนการหนึ่งเพื่อเปลี่ยนรูปร่างให้สามารถนำมาใช้สำหรับการกันสีได้ ซึ่งมีความยุ่งยาก ดังนั้นทีมผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นปัญหาดังกล่าวจึงได้ดำเนินการพัฒนาและต่อยอดงานวิจัย โดยดำเนินการเปลี่ยนรูปร่างจากหัวบอนที่ไม่ละลายน้ำให้อยู่ในรูปที่สามารถละลายน้ำได้ เพื่อใช้สำหรับเป็นสารกันสีแทนเทียนไข ซึ่งการทำผ้าบาติกแบบปัจจุบันนั้นจะใช้เทียนไขหรือขี้ผึ้งเป็นสารกันสี โดยในขณะที่ใช้งานจำเป็นต้องใช้ความร้อนในการละลายเทียนไขหรือขี้ผึ้งตลอดเวลา จากนั้นจึงใช้จันทิงตักเทียนไขที่ละลายแล้วมาเขียนลวดลายลงบนผ้าสำหรับกันสีตามที่ต้องการ และดำเนินการเพนท์สีและฉีกสีตามลำดับ โดยขั้นตอนสุดท้ายจะต้องนำผ้าที่ผ่านการเพนท์สีไปดำเนินการต้มให้ความร้อนเพื่อลอกเอาเทียนไข

หรือขี้ผึ้งที่เป็นตัวกันสีออกไป การทำผ้าบาติกนั้นผู้ที่ลงมือทำจะต้องระมัดระวังในเรื่องความร้อนจากเทียนไขซึ่งอาจจะลวกมือหรือก่อให้เกิดอันตรายได้ในระหว่างการทำผ้าบาติก ดังนั้นเด็กเล็กๆ ระดับอนุบาลไม่สามารถทำได้ นอกจากนี้แล้วกระบวนการซักล้างเพื่อเอาเทียนไขออกจากผืนผ้านั้นจะต้องนำไปต้มในน้ำร้อน ซึ่งเมื่อเทียนไขโดนความร้อนและถูกลอกออกมาเจอกับน้ำเย็นจะเกิดการรวมตัวเป็นไขและเป็นก้อนตามลำดับ และก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องการอุดตันของท่อระบายน้ำ หรือการสะสมตัวของเทียนไขตามท่อระบายน้ำ

นอกจากนี้ทีมผู้วิจัยยังพบว่าในการทำผ้าบาติกจะต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์ สารเคมี ซึ่งประกอบไปด้วย กรอบไม้หรือเฟรมซึ่งใช้สำหรับชิงผ้าในขณะที่เขียนเทียน จันทิง (Tjanting) เตาให้ความร้อน เทียนไข แปรงหรือพู่กันสำหรับเพนท์สี สารฉีกสี และสีสำหรับเพนท์ ซึ่งวัสดุ อุปกรณ์ และสารเคมีเหล่านี้มีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันไป และต้องใช้พื้นที่มากในการจัดเก็บ จากกระบวนการผลิตผ้าบาติกจะสังเกตได้ว่ายังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ กล่าวคือ วัสดุ อุปกรณ์ สารเคมี สำหรับการทำผ้าบาติกมีปริมาณมากไม่สะดวกในการนำพาไปยังที่ต่างๆ

ดังนั้นทีมผู้วิจัยจึงได้ประดิษฐ์ชุดอุปกรณ์การทำผ้าบาติก โดยใช้แป้งจากหัวบอนแทนเทียนไข หรือขี้ผึ้งที่เป็นสารกันสี ซึ่งแป้งจากหัวบอนดังกล่าวนี้เป็นแป้งที่ผ่านการตัดแปรให้อยู่ในรูปที่ละลายน้ำได้ง่ายไม่ต้องใช้ความร้อนในขณะที่เขียนลวดลาย หรือในการกำจัดแป้งที่เป็นสารกันสีให้หลุดออกไป

5.2 หลักการสร้างสรรคและประยุกต์ใช้เทคโนโลยี

สารกันสีจากแป้งหัวบอนสำหรับทำผ้าบาติกตามการประดิษฐ์นี้ประกอบด้วย ผงแป้งจากหัวบอนแห้ง เอทานอล โซเดียมไฮดรอกไซด์ (NaOH) กรดโมโนคลอโรอะซิติก (Monochloro acetic acid) และ น้ำกลั่น และมีกรรมวิธีการผลิตดังนี้

(1) นำหัวบอนมาทำความสะอาดและปอกเปลือกด้านนอกออก (ดังภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 การทำความสะอาดและปอกเปลือกด้านนอกหัวบอน

(2) หั่นหัวบอนออกเป็นชิ้นบางๆ และนำไปตากแดด หรืออบให้แห้ง (ดังภาพที่ 5)

(3) นำมาบดให้ละเอียดโดยใช้เครื่องบด (ดังภาพที่ 6)

ภาพที่ 5 หัวบอนที่ถูกหั่นเป็นชิ้นบางๆ และนำไปทำให้แห้ง

ภาพที่ 6 การบดหัวบอนที่ถูกหั่นเป็นชิ้นบางๆ ซึ่งแห้งแล้ว

(4) เติมเอทานอล น้ำกลั่น และ โซเดียมไฮดรอกไซด์ ลงในขวดกันแบบสองคอ จากนั้น

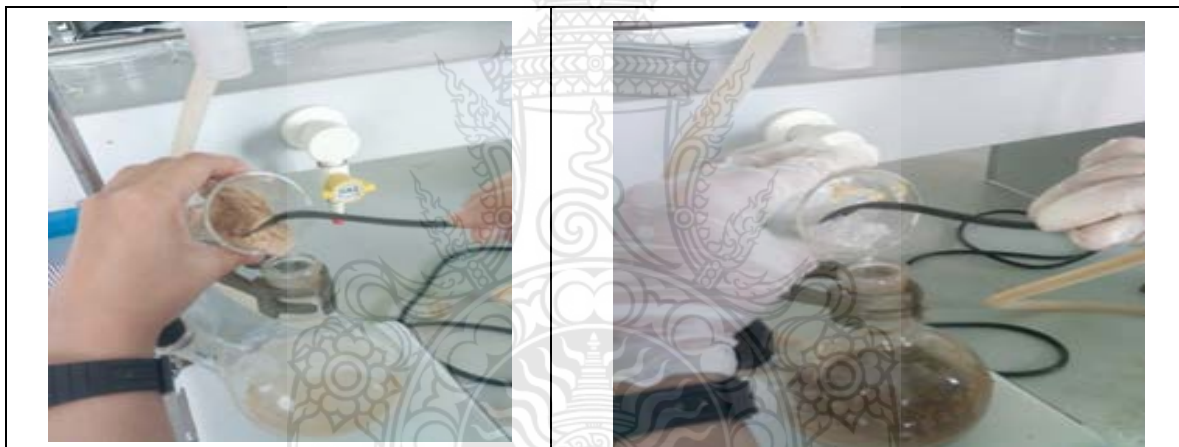
นำไปตั้งบนเครื่องกวนสารแบบให้ความร้อน และทำการกวนสารทั้งหมดให้ละลาย

(ดังภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 การเติมเอทานอล น้ำกลั่น และ โซเดียมไฮดรอกไซด์ ลงในขวดกั้นแบบสองคอ

(5) นำผงแป้งหัวบอนแห้ง และกรดโมโนคลอโรอะซิติกแอซิด ใส่ลงไป กวนให้ละลายเข้ากัน (ดังภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 การนำผงแป้งหัวบอนแห้ง และโมโนคลอโรอะซิติกแอซิด ใส่ลงในขวดกั้นแบบสองคอ

(6) ทำการรีฟลักซ์ (Reflux) ที่อุณหภูมิ 70 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 1 ชั่วโมง (ดังภาพที่ 9)

(7) ทำการกรองแยกเนื้อแป้งจากหัวบอนออกจากสารละลาย (ดังภาพที่ 10) และนำสารละลายที่ผ่านการกรองไปทำการระเหยด้วยเครื่อง Rotary Evaporator เพื่อนำเอทานอลที่ถูกใช้งานแล้วนำกลับมาใช้งานใหม่

(8) นำเนื้อของแป้งบอน ไปอบที่อุณหภูมิ 60 องศาเซลเซียสจนกว่าจะแห้ง (ดังภาพที่ 11)

(9) นำเนื้อของแป้งบอนมาบดเป็นผงละเอียด (ดังภาพที่ 12)

(10) ทำการประยุกต์ใช้แป้งจากหัวบอนสำหรับทำผ้าบาติก เพื่อทำการกันสี (ดังภาพที่ 13)

ภาพที่ 9 ทำการรีฟลักซ์ (Reflux)

ภาพที่ 10 ทำการกรองแยกเนื้อแป้งจากหัวบอนออกจากสารละลาย

ภาพที่ 11 การอบเนื้อแป้งจากหัวบอนที่ได้จากการกรอง

ภาพที่ 12 แป้งจากหัวบอนที่ผ่านการอบแห้ง และบดให้ละเอียด

ภาพที่ 13 การประยุกต์ใช้แป้งจากหัวบอนสำหรับทำผ้าบาติก โดยนำมาผสมน้ำและเขียนลงบนผ้า เพื่อทำการกันสี